

1

A négy szürke lipicai kanca úgy vetette a fejét, mintha tudta volna, hogy aki a szánkóban ül, nagy farkasprémes utazó bundában, fülére húzott csúcsos süveggel, zúzmarás bajusszal, mozdulatlanul, mint valami szobor, az maga a főispán, a vármegye legnagyobb ura. Vetették a fejüket, rázták a nyakukba akasztott sokhangú zörgőt, melyek hosszú, piros szíjon sorakoztak egymás alatt. A szél kapdosta a kápákra akasztott róka farkat, játszott a négy ló párájával, s egy-egy darabot belőle, mint zúzmarát, lerakott a gyeplőt tartó kocsis bozontos bajuszára, szemöldökére.

A kocsis úgy ült ott a feketére fényezett szánkó bakján, sötétkék, zsinóros bundájában, magyaros süvegben, mint valami haragos, öreg hadisten. Birkabőr kesztyűs, nagy kezeiben keményen fogta a négy ló gyeplőjét, nem nézett sem jobbra, sem balra, csak egyenesen a négy lóra és a négy ló elé, a csikorgóra fagyott téli útra. Orra alatt két fehér jégcsap fityegett egészen az álláig és száját is eltakarta. Zúzmarás szemöldökei fehéren ugrottak elő piros arcából, s e két sövény mögül két apró kék szem figyelt előre, olyan színűek éppen, mint amilyen színe az égnek volt, azon a napon.

Egyetlen felhő sem látszott sehol. A levegő tele volt apró, csillogó kristályokkal véges-végig, mintha maga a hideg fagyott volna meg a Mezőség fölött. Pattant és sercegett szinte a levegő tőlük s olyan volt az égbolt, mint egy óriás félgöngy, melyből távoli tengerek kéksége tükröződik vissza haloványan.

Olyan volt a Mezőség a gyöngyszínű ég alatt, mint a halott. Semmi sem élt, csak egyedül a szamosújvári út, melyen néhány lomha bivalyos szán mozgott fát hordva, s néhány fázósan siető gyalogos ember és a főispán szánja. Kétoldalt a dombok s a völgyek itt-ott kiszélesedő öblei mind halottak voltak. Mélységesen fehér és mélységesen mozdulatlan hó fődte őket, s ez a hó olyan volt rajtuk, mint régi termekben a por, mely vastagon mindent eltakar. Tanúsága annak, hogy élet nem mozdul, akarat nem törekszik, még csak kóbor szellem sem kalandoz sehol.

Fárasztó mozdulatlanság feszült a télbe temetett világon. Távoli gerinceken a behavazott erdők szálfái úgy állottak, mint valami jéggé fagyott őrség. Rétek, legelők, szántások, árkok, kertek és sövények összeolvadtak egyetlen mozdulatlansággá, s a szem, amelyik rájuk nézett, elfáradt, és az embernek sóhajtanania kellett, s lépteit megszaporoázta, hogy hamarabb hazaérjen.

A négy ló szinte röpkült a szánnal ezen a téli világon át. A főispán kényelmesen hátradólt az ülésen, a prémes bunda és a prémes lábszák kellemes meleggel őriztek körülötte, arcát frissen verte az egészséges, kemény, hideg levegő. A főispán jó hangulatban utazott. Öt nap hivatal után két nap pihenés otthon: így rendezte be az életét, józanul, okosan, vágyak, célok, politikai viszálykodások fölött örökös mértékletességgel.

Örvendett az útnak, mely kemény volt és csikorgó, a szánnak, mely játékosan siklott fölötte, a lovaknak, melyeket csikó koruktól ismert, s melyek gyors futással hálálták meg a rájuk pazarolt munkát és időt. Örvendett a levegőnek, mely éles volt és egyszerű, józan gondolatokat serkentő. A kocsis egyenes hátának, a zörgők egyhangú munkájának, a levegőben csillogó hidegnek, a délutánnak, mely dideregve már a dombokat nyaldosta, a domboknak, a mozdulatlanságnak, mindennek.

Gondolatai terv nélkül szálltak, néha megakadtak itt-ott egy-egy magányos fűzfán, egy-egy erdősarkon, egy-egy előtűnő falucska képén. Az élet delén túl járt már a főispán, negyven és ötven között. Ilyenkor van legtöbb dolga a gondolatnak, mert előre is, hátra is, múltba is, jövőbe is messzire szállhat. Fiatalnak és ruganyosnak érezte magát, de bajusza hosszú volt már, s emlékei is hosszúak. A kor divatja szerint szakállt is eresztett, s ez a gyér, barna szakáll, mely puha volt és egyáltalában nem akart hosszabbra nőni, amúgy is kemény arcát még idősebbé és férfiasabbá tette. Ez az arc keskeny volt és napfénytől, vadászatból barnára cserzett, a pofacsontok egészen kicsit kiállók és az orr keskeny, egyenes. Szemöldöke gyér volt és a szeme apró. De ezeknek az apró szemeknek acélszínű tükrében belső gazdagság fénylett. Néha tréfacsináló jókedv villant, néha bölcs derű ömlött belőle. Máskor tompa volt, átláthatatlan és hideg, mint maga a tél. De tudott villámlani is és lesújtani, hogy akit ért, az összegörnyedt tőle és belesápadt.

Homloka magas volt és bal oldalon gyöngén domború. Az egyenes és lelkiismeretét rendben viselő ember homloka volt. Haját divat szerint középen elválasztva hordta, és nem engedte hosszúra nőni. Sőt megkívánta, hogy tarkóján és fülei fölött rövidere nyírja a borbély.

Jó nehéz szövetből készült ruhákat viselt, magas gallért, arany kézelőgombokat és magos szárú, gombos, fekete cipőt. Középmagas, vékony termetén, mely azért izmos volt és vívásra edzett, a ruha mindig kissé otrombán és nehézkesen állott. De ennek egyetlen oka az volt, hogy zsebeit tömött levéltárcák, szivartárcák és egyéb szükséges holmik tömték puffadra. Minden zsebnek megvolt az állandó lakója, és minden holminak, amit magával hordott, az állandó zsebe és ezeken a szokásain egy életen keresztül nem változtatott semmit. Este, ha lefeküdt, zsebeiből mindent pontosan kirakott az éjjeliszekrény márványlapjára, az arra alkalmas helyre. Elöl az aranyórát, mögötte szivartárcát, gyufát, bicskát, szipkát, szivarszurkálót, azután pénztárcát, levéltárcát, zsebkendőt.

Egyszer elromlott az órája és óráshoz küldte. Másnap reggel, midőn felöltözött és az éjjeliszekrényről mindent visszarendezett zsebeibe, hirtelen nyugtalanság fogta el. Érezte, hogy valahol valami nincsen rendben. Sokáig állt ott és tapogatta magát, nézte az éjjeliszekrény üresen álló fehér lapját. Nyugtalanul ült le a reggelihez. Nem ízlett a kávé, nem ízlett a szivar. Mikor úgy érezte, hogy elérkezett az idő, midőn át kell menjen hivatalába, megszokott mozdulattal nyúlt mellényzsebéhez, ahol az aranyórát hordta. Ekkor jutott eszébe, hogy az órát

javítani küldte, s hogy ez az, ami hiányzik. Egyszerre jókedve lett, fűtyörészve ment át a hivatalába, kedvesen és mosolyogva köszönt vissza mindenkinek, s a hivatalozgát nem szidta össze azért az almacsutkáért, amit a folyosó egyik sötétebb sarkába ledobva látott, hanem menet közben, míg a kalapját átvette, csak ennyit mondott neki:

– Ha még egyszer ilyen mocskot látok, kihajítlak innét. Nem disznóól ez, fiam, hanem megyeháza.

Ilyen ember volt a főispán.

Csengett a lovak nyakán a sok kicsi zörgő, ahogy cifra, címeres hámjukban hetykén vetve karcsú nyakukat, futottak a szánnal azon a hótól és hidegtől mozdulatlan téli délutánon. Üres volt a szamosújvári út, alig mozgott rajta egy-egy erdőről megtérő bivalyfogat. A bivalyok hátára rongyos pokróc volt kötve a hideg ellen, a paraszt ott topogott mellettük csikorgó bocskorában, s verdeste a kezeit. A négyesfogat csengésére már messziről kitértek, egészen az út szélére hajtottak, szinte-szinte az árokba már. A kocsis, fönt a szánkó bakján, mégis reájuk kiáltott mindannyiszor, mintha törvény lenne:

– Hé – hopp!

Zúzmarás nagy bajusza alól vastagon dőlt ilyenkor a pára, s az erdőző paraszt ijedten ugrott a bivalyai mellé. Ostornyéllal szaporán ütögette a fejüket, mintha azok hibáztak volna valamit, szegények.

A főispán a dombokat nézte. Így, hó alatt is régi ismerőse volt valamennyi. Idegen ember csupán egy bizonytalan körvonalú, összefonódó fehér hullámzást látott volna, de Varjassy Gábor szeme meglátta rajtuk és köztük azt is, ami láthatatlan volt. Az emlékeket.

Ott tó lapul, nem is látszik. Nádját levágták, zsombékját hó befűjta. Rét is lehetne, legelő is, szántó föld éppenúgy. Kis sík felület, a szem éppen csak átszalad fölötte, mint a nyúl. De nyáron külön világ. Sötétzöld nádasában naphosszat cserreg a nádirigó, tükrének szélén gémek állanak, tocsogójában a tőkés ruca hápog. Ősszel iszap és áztatott kender-szaga van, s mikor az első csillag keleten kigyúl, vadrécék suhognak át a töltés fölött.

Ott fent az erdő széles szürkesség, halott, hideg, üresnek látszó. De a szürkesség mögött, bent, nyúl lapul és őz lépeget, róka oson és farkas sunyít, s fekete vaddisznók túrják a havat a makk után.

Hányszor járt ott, ismer jól minden utat, tudja, merre tör ki a disznó, merre vált át a róka. Minden út: megannyi vadászlelék. Minden katlan: megannyi élmény helye. S a dombok is kereken. Vidám nyuláztatok tanúi, fehérségük bokrost, kőkényest, nyúlújrató árkot rejteget s nyáron vetések érnek s törökébúza zöldül. Mennyi eke szántott már végig ezeken a dombokon, mennyi borona takart magot, s mennyi sok sarló aratott izzadva rajtuk. Ki tudhatná azt. S ki tudhatná azt, hol mennyi magyart rejtenek ezek a dombok magukban, mennyi jó magyar csontot. Jó volna mind előkotorni őket, életre hívni, kedvet lehelni beléjük az élethez: jó

volna bizony. Mert a temetőkben már-már több az idegen csont, mint a magyar. Jó volna összeszedni a csontját azoknak, kik szerte fekszenek, rég elhalt küzdő magyaroknak, s ha életre hívni nem is lehetne őket: de be lehetne keríteni magyar sírokkal a falut, jól bekeríteni. Hogy a sok magyar fejfa megvédje a kevés élő magyart az idegen temetők s az idegen életek ellen.

Bizony, olyanok ezek a dombok, mintha halottak lennének. Varjassy urak parancsára akasztottak először ekét szivályos földjükbe kerges jobbágyöklök, tova Szamosújvártól egész föl Varjasig. Évszázadok alatt sok minden történt rajtuk, de más urat, mint Varjassyt nem szolgálták ezek a dombok soha. Most mégis mást szolgálnak. Nem is urat, hanem parasztot. Nem is magyart: abból is oláht. Hogyan történt? Bizonyára rengeteg hibával. Veszedelemmel, pusztulással, Isten csapásával. De legfőként hibával. Sokkal. Mit lehetne ellene tenni? Tudja Isten. Van idő apró földekkkel, paraszttal törődni az ország sürgős nagy dolgai mellett?

A szán megállt. A főispán fölrezzent.

– Mi a baj, Pista?

A kocsis mély, rekedtes hangon felelt vissza a bakról.

– Semmi, instállom. Csak hadd szuszogjanak a lovak. Itt vagyunk az iványi dombon.

Persze, az iványi dombon. Itt az a rendje, hogy szuszogjanak egyet a lovak. Ő szoktatta rá a kocsisokat erre, ezt a Pistát is. Nézte a kocsis zsinóros hátát, sapka alól kilátszó bozontos üstökét. Lám, őszül már ez a Pista. Pedig alig idősebb nála, talán négy vagy öt esztendővel. Kint a tanyán volt béres az apja, az öregeknél. Gyermekkorukban ügyes játszótárs volt, tudott fára mászni, ágatlan, csupasz fára úgy, mint senki. Azóta is, ha jókedve van, gyakran megkérdi tőle:

– No Pista, tudnál-e még fára mászni?

Pista elmosolyodik ilyenkor a bajusza mögött, különösen, ha más is hallja a kérdést, el is vörösödik kissé a képe, s legyint.

– Öregedünk már mink is rendre, méltóságos báró úr, öregedünk bizony...

Ezek a parasztok olyan hamar öregednek, az igaz. Hányan vannak, hajdani játszótársak, kik hajlottan járnak már, s az arcuk ráncos, foguk kihull, hányan vannak hajdani cselédlányok, kik vigak voltak és csintalanok egykor, nem is olyan régen, s most fekete kendős öreg anyókák, mellük beesett, arcuk sápadt, s ha kérni jönnek valamit, olyan alázatosak és ijedtek, s a szemükben nincs semmi sem, ami emlékeztetne arra, ami volt.

Talán az életükkel van valami baj ezeknek a Pista-féléknek, mert dolgozni igazán nem dolgoznak sokat, egyforma rest valamennyi, saját dolgában is. Egy dunántúli ember vagy egy alföldi ember, de akár egy erdélyi szász egymaga elvégzi három mezősegi ember dolgát, s mégis vidám, piros arcú és későbben öregszik. Az életmódjukkal lehet baj talán.

Pistával, a varjasi tanya béresházában még négy testvér nőtt föl. Két leány férjhez ment, maholnap unokájuk van. Az egyik fiú béres most is a tanyán, a másik

kondás Cegőtelkén. Pistának három fia van s egy leánya, ott laknak a lóistálló mellett s egészségesek. Pista mégis öreg már, pedig alig haladta meg a negyvenet. Ki érti ezt?

Pedig a cseléd élete nem nehéz élet, ugyebár. Lakást kap, kommenciót, amiből megélhet, malacot hizlalhat, tehéntartást, hogy tej legyen a háznál, tüzelőt, ruhát, mindent. Semmi gondja nincs: elvégzi a dolgát, reggeltől estig, s alszik nyugodtan. Hogy terem a föld vagy nem terem, jön jég vagy nem jön jég, kifagy a vetés, nem fagy ki, döglük a disznó, döglük a juh, döglük a marha: nem az ő gondja ez. Ha minden vetés kifagy, ha az aratók csupasz szalmát aratnak, ha a vész egy szálig elviszi a kondát, vagy a métely a nyáját, azért ő éppen úgy megkapja a magáét minden hónap elsején, mikor a tisztartó kinyitja a gabonás ajtaját és egyenként szólítja nevükön a cselédeket. Akit szólítottak, annak az asszonya kilép a többi közül, kezében a zsákkal, s az udvarbíró kiméri neki vékával a búzát meg a törökbúzát.

Ha jó ember a tisztartó s nem kötekedő s nem oktalanul durva, akkor a cselédnek is jó dolga van. El sem kívánczik onnan, ahova befészkelte magát. Megül évről évre, megszokja azt a munkát, amit végez, szinte megszereti. Ha arra való asszonya van, lassan gyűjtögetni kezd, veszen egy kis földet, majd házat épít rá sárból, s koldul hozzá egy kis nádat az úrtól, mikor látja, hogy jókedve van, azzal befedi. Lassan átköltözik a maga házába, még cseléd azért, csak éppen a sajátjában lakik. Aztán ha valami történik, új tisztartó jön, aki új rendet akar vagy ehhez hasonlót, akkor szépen kilép a szolgálatból s maga ura lesz. Szántja a földjét, itt-ott elvállal egy kis munkát melléje s éledgel nyugodtan. Amíg egészen megöregszik. Csak éppen az a furcsa, hogy korán öregszenek mégis. Lám, ennek a Pistának is már őszül a haja...

A lovak megmozdultak. Fölvetették a fejüket, érezték, hogy a kocsis keze fölemelte a gyeplőt. Már indultak is. Játékosan rakták a lábukat s a szánkó pehelykönyven siklott alá az iványi dombról.

A domb alatt összegüzsörödve lapult a falu, Ivány. Rendetlen udvarok, kis ferde képű házak zsúfolódtak az út két oldalán, fölnyúltak egészen a domb tetejéig, ahol égnék meredő csupasz ágakkal öreg kőrisfa állott.

Ezt a kőrisfát nézte Varjassy Gábor, míg a szán átsiklott vele a falun. Ezt a kőrisfát nézte, valahányszor erre vezetett útja.

Ott, ahol az a kőrisfa van, annak a lapos, nagy dombnak a tetején valamikor a Varjassyak vára állott. Régen volt az, már nyoma sincsen. Csak egyes-egyedül az a vén kőrisfa. Ki tudja, ki ültette azt is?

A falu valamikor a várhoz tartozott, várjobbágyok laktak benne, magyarok. Múvelték a Varjassy-földeket, őrizték a várat, szántottak és verekedtek, ahogy adódott éppen, s ahogy a parancs kívánta. Vajon ott is, akkor is mi volt a hiba? A rendszer? A jobbágyság? Bizony aligha. Ahol jó volt az úr, jó sora volt a jobbágnak is, ahol rossz volt az úr, ott rossz sora volt. Túl rendszereken, így van

ez mindenhol és minden időben: jó jegyző, jó falu, rossz jegyző, rossz falu. Jó minisztérium fölemel egy országot, rossz minisztérium elpusztít egy népet.

Az egyik ló megbotlott.

A főispán összeráncolta a szemöldökét. Valahol hiba volt, bizonyos. Lóban? Kocsiban? Útban? Valahol hiba volt.

Nézte a falut a régi várdomb alatt. Hogy felkúszott reá. Hogy ellepte. Mintha nem lett volna ott sohasem várak a Varjassyaknak, ahonnan uralkodtak végig a tavak völgyén le Szamosújvárig.

De nem is ez a baj, nem is ez. Idegen a falu egészen, ez a baj. Temploma sincsen már, csak idegen, s magyar szót nem hall benne az ember. Vajon ki felelős ezért nemzet előtt s történelem előtt? Isten? Sorscsapás? Vagy a Varjassyak?

A szán elhagyta a falut. Dombra kapaszkodtak. Fent a hegyoldalban falu látszott megint, román falu, császár nevét hordja. Császár vette el ezeket a földeket valamikor a rebellis Varjassyaktól s telepített reá hú románokat, hogy szolgálják őt a magyarok között. Ivány is így járt és sok falu még. Mert rebellesek voltak a Varjassyak mindig, tüzesek, verekedők s ritkán okosak. Nem türtek idegen urat maguk fölött, kaptak hát idegen cselédet. S most?...

Bocskoros ember állt az út szélén, s levett süveggel nagyot köszönt a főispáni szánnak.

– Seruta muna la mariasza!

A főispán bosszúsán köszönt vissza magyarul:

– Adjon Isten...

Ej, mindegy ez. Azzal, hogy magyarul köszön vissza, még nem nyert csatát. Az is mindegy, hogy ki volt felelős. Mindenki hibás volt benne, bizonyára. A magyar jobbágy éppen úgy, mint a magyar úr. S mint akár a császár, vagy bárki más. Mindegy. Megtörtént. De most vége legyen.

S vége van. Senki sem hiszi ezt jobban, mint éppen ő. Vége van a hét szűk esztendőnek, mely évszázadokig ült a magyarok fölött. Váltakoztak a csillagok is. Újra fölfelé halad a magyarság, fölfelé az európai műveltség útján, föl a nagy európai nemzetek közé. Mert mi volt a hiba? Két végletre szakadt a magyar. Csak paraszt volt és úr. Az egyik nagyon lent, a másik nagyon fönt. A kettő között semmi. Hát most ez a semmi lassan föltelik, föltöltődik, erős polgári társadalom alakul, virágzó ipart és kereskedelmet fejleszt, városokat épít, kultúrát virágzik és gazdagságot terem. Lassan megtelik az ország dolgozó magyar polgárral, aki semmiben sem marad mögötte a német, angol, francia polgárnak, sem észben, sem tehetségben, sem pedig szorgalomban.

Hogy néhány falu elveszett a Mezőségen? Majd nőnek helyette városok, itt is, ott is, vasúthálózat köti össze őket, nyílt út vezet a tengerig, melyen a magyar kereskedelem hódító útjára indulhat, mint hajdan Attila a világ ellen. Fejlett közigazgatás, erkölcsös vezetők, nemes célokért hevülő ifjúság, szorgalmas ipar, tiszta kereskedelem, sokgyermekes, jómódú polgárság: ez a magyar jövőendő. Ezen

az úton halad az ország, Istennek legyen hála, s ez az egyetlen út, melyen haladnia kell. Hogy vannak ellenségei még a magyarnak? Vannak hát s baj lenne, ha nem volnának. Gyöngye ember az, akinek ellensége sincsen. A bécsi ellenség? Azzal majd megbirkózik a magyar föld, a tudományosabb gazdálkodás. Azzal majd megbirkózik a magyar iparos, ha jobb árut készít, mint a bécsi mester. Azzal majd megbirkózik a magyar kereskedő, ha pontos lesz és megbízható, ürge és élelmes. Azzal majd megbirkózik, azzal az ellenséggel, békés fegyverekkel, a haladás fegyverével maga a meggazdagodott ország. A másik pedig? A befurakodott és elszaporodott idegen paraszt? Hát az majd megmarad parasztnak, túrja a földet tovább faekével úgy, mint nagyapái. A tudományos gazdálkodásra ránevelt magyar paraszt majd fölvasárolja később földjeit s vagy fölszívódik közéje, vagy szétvándorol munkát keresni s eltűnik észrevétlenül, úgy, ahogyan jött. Így lesz ez persze, másként nem is lehet!

A dombra hideg verőfényt szikrázott a délutáni nap. A főispán engedte gondolatait, hadt távozzanak el messzire a hóba temetkezett nyomorúságos mezőségi falvaktól, csapongjanak kedvük szerint épülő vasutak és fejlődő városok között s fürödjének a biztos jövőendő dicsőségében.

A dombról látszott már a nagy tó völgye s fölötte távol a Torliget. Ez már az ő erdeje volt. Míg kényelmesen hátradőlt meleg farkasbőr bundájában, már látta a majdan épülő vasutat, mely a Torliget fáját gazdag városok felé viszi.

Nyugodt volt a főispán és elégedett.

A völgy kitágult, már a tó mellett szaladt a szán. A gondolatok közt hirtelen zavar támadt, a távoli nagy elképzeléseket mintha apró, nevetlen suhancok zilálták volna szét. A tó széles fehér abroszán emlékek szaladtak szembe, régiek, s a főispánból gyermeket csináltak.

A tó. Térképen Hódos-tónak hívják, az emberek varjasi tónak. De ők csak úgy: a tó. Valamikor, egészen tisztán emlékszik még reá, ilyennek képzelte a tengert. Ilyen nyugalmasnak, ilyen zöldeskéknek, ilyen fodrosnak. Ez akkor volt még, mikor egy régi nyáron először hozta őket erre a szekér, őt és Ilonkát. Kolozsvárról jöttek, dombok tetején, haza. Vérszaga volt a világnak akkor, mindenki hős volt vagy áruló, ezernyolcszázötvenet írtak. Úgy vágytak már a városból haza, minden dombon megsürgették a szekereset, borzalmasan hosszú volt az út.

Ők Ilonkával hátul ültek, szénából rakott ülésen. Szükszavú ember volt a kocsis, Andrásnak hívták. Kérdésekkel rohanták meg, mi van otthon, virágzanak a fák, fiaztak a nyulak, fészkelnek még a rigók a kertben? Legtöbbet Ilonka kérdezett, még nem tudta azt, amit ő már tudott akkor, vagy sejtett legalábbis, elejtett szavakból, suttogásból. Hogy a kastély leégett, és hogy semmi sincsen már úgy, ahogy volt.

András kurtán felelt, rekedten és rosszkedvűen.

– Virágzanak, ahol tudnak... hászé van még nyúl, hogyne volna... rigó is, ha van kedve füttyölni ebben a világban...

Az erdőt már megismerték. Tudták, hogy alatta, túl a dombon ott van a falu. A falu, a kastély, a kert s minden, ami egyetlen szóval otthon.

Aztán a dombra értek s látták: a kert fái között üres falak meredeztek az égre, piszkosak voltak és feketék. Szemük kitágult, nem szóltak semmit, csak összebújtak ketten, ő meg Ilonka. S a szekér elhaladt a régi kert mellett, mely kerítés nélkül állott és olyan volt, mint a gazdátlan szomorúság. Nem fordult be a megszokott útra, elhaladt a kert mellett s át a falun, keresztül a réten, s a tó mellett betért a tanya felé.

Szépségesen szép volt akkor a tó. A nádas susogott zölden és rigók megposztáták énekeltek benne. A kaszáló füve tele volt virággal s nagy, sárga pillangók szálltak a virágok fölött, könnyen és vidáman. A nagy víz kék volt, s fodrain csillogott a napfény. Olyan szép volt minden, az egész nyár ott a tó körül, a fűrek pitypalattya, a jó langyos gabonaszag, olyan szép volt, hogy egy szempillantás alatt elfeledték a kertet és a kormos, borzasztó falakat, s kitágult szemmel néztek föl a dombra, ahol már az új otthon látszott, a tanya.

Istenem, a tanya. A két öreg ott állott a diófa alatt, amikor megérkeztek. Öreg: milyen furcsa ez a szó. Talán annyi idők sem voltak éppen, mint ő mostan. Fiatalok voltak, bátrak és erősek. Vesztett világuk helyébe két kezükkel készültek építeni újat. Szegények. Az életnek mennyi csúf kalandja esett meg velük, s volt erejük mégis újra meg újra elkezdni mindent... mi adja az embernek ehhez az erőt?...

Sohasem felejtí el, ahogy akkor álltak ott a tanyai diófa alatt. Szűk volt az udvar, apró volt a ház, de rend volt és tisztaság, nyugalom és békesség, céltudatos akarat és egyszerű élet.

Ők ketten, gyermekek, idegenül nézték a házat. A külső szobában vert agyagból volt a padló, mint cselédeknél szokott. Ilyen volt a konyha is. Csak a belső szobának s annak, amit számukra építettek, jutott deszkapadló. Deszkapadló: új és sárgásfehér, gyantaszagú, friss. Még látszott hézagaiban a gyaluforgács. Bizony, aki csinálta, nem sokat értett hozzá.

Emlékszik arra is, az első vacsorán tejes puliszka volt. Ilonka nem akart enni belőle, már-már lebiggyedt a szája. S ő akkor azt mondta, emlékszik tisztán:

– Hallgass! Szegények vagyunk.

Emlékszik, az öregek összenéztek. Apa szomorúan, Anya keményen, összeszorított szájjal. S Anya felelt is:

– Bizony – mondta –, szegények vagyunk.

De nem volt sóhajtás a szavában. Büszkén mondta, mintha dicsőséget mondana. Igen, úgy mondta éppen. S azután is, mindvégig dicsőségképpen viselte az egyszerű sorsot, s az egyszerű környezetet. Akkor is, mikor már gazdagok

voltak megint. Mikor már mód lett volna újra szebb házra, jobb bútorokra, méltóbb életre.

Ez volt az a pont, ahol ő s a szülei elszakadtak egymástól. Igen, egyedül ez volt, amiben nem tudták soha megérteni egymást. A két öreg sohasem tért többé vissza oda, ahonnan az élet kiborította őket. Nem tudtak vagy nem akartak? Talán mind a kettő. Mikor már mindenük megvolt, még több, mint azelőtt, mikor már módjuk lett volna, jussuk lett volna, sőt szinte kötelességük lett volna visszatérni a régi élethez, kastélyhoz, libériás inashoz, négylovas hintóhoz: ők akkor is megmaradtak nemzeti úrnak és nemzeti asszonynak, ott kint a tanyán. Nem építették föl újra a kastélyt, nem nyitották ki a kolozsvári házat farsang idején, bálakat nem adtak, négyes fogaton nem jártak, mint mások. Nem élesztették föl a család hírnevét, mint mások, pénzzel, szórakozással, pompával. Vajon mi lehetett ennek az oka?

Talán megszokták már az egyszerű élet kényelmeit, hozzá nőttek a földhöz, vagy elvesztették kedvüket a hosszú és kínos esztendők alatt? Talán belül, a lélkükben történt valami, amiről nem lehet tudni, valami, ami nem engedi, hogy újra föltámasszák azt a múltat, amiben növekedtek, s amit elveszítetek hirtelen?

Nehéz azért megérteni őket. Az a megszólítás is: nemzeti úr, nemzeti asszony. Ma mindenkit, aki egy rangban van velük, méltóságosnak címez a cselédség, a társaság és a hivatalos élet. Csak ők ragaszkodtak makacsul ehhez a régi megszólításhoz. Mi ez, makacosság? Vagy valami egyéb?

A főispán gondolkozott. Homloka ráncokba szökött.

A főispán rosszkedvű volt.

Fordult egyet az út. A tó mögött, a dombon föltűnt a tanya. Békésen és szeliden állt ott, kéménye füstölt, a füst egyenesen szállt fölfele, mint egy Istenhez igyekvő üzenet. A ház mögött zölden álltak a fenyők és magasan. A kerti gyümölcsfák egyenes sorai mint éles nyilak fűrődtek a fehér hómezőbe. Mozdulatlanul álltak a hatalmas istállók s a felhajtó út mentén a cselédházak két sora.

A főispán szeme a tanyát kutatta. Nem mozdult semmi odafönt. Mintha egy alvó világ lenne...

Fejében megragadt ez a gondolat. Kinyílt, szétterpeszkedett s képeket varázsolt. Igen, alvó világ. Ez az, amit eddig nem tudott megfogalmazni. Most rátalált a helyes nyomra. Alvó világ. Alusznak az öregek és álmodnak és alszik körülöttük az élet és álmodik. A harcot álmodják, ami volt. S a leveretést, ami volt. Álmodják a küzdést, amibe belefogtak, önvédelemből. És mert nem tudtak fölébredni, nem látják, hogy nincs többé szükség önvédelemre, hogy a küzdés már fölösleges, és egy kicsit olyanok már, mint a jó Don Quijote, az ábrándos lovag, magyar változatban.

Igen, ilyen a tanya élete. A birtok felét maguknak tartották, s azon őrzik a régi szokást és a régi rendet. A küzdés szokását: mindig sarkában lenni a cselédnek,

semmit sem másra bízni, mindent személyesen végezni el. Ott állni az abrakolásnál és az itatásnál. Hónap elején személyesen osztani ki a cselédek járandóságait, órák hosszat állni a gabonásban rostáláskor, s szántásnál, vetésnél ott ácsorogni naphosszat a tábla széliben.

Az önvédelem rendjét: nem bízni soha másban. Nem tartani gazdatisztet, intézőt, aki a számadást csinálja, egyetlen botospánnal, személyesen ügyelni mindenre, minden szem gabonára, minden csepp tejre, minden szál fára, minden begyűlő krajcárra.

Ezt ma már nem csinálja senki. Nagymamák ma már nem húznak csizmát, hogy utána járjanak a béreseknek, nem állnak oda kupeccel alkudni, veszekedni. A világ fejlődik, kultúra, civilizáció, békés társadalmi rend... vagy talán csak azért különös mindez, mert ma már nem csinálja senki? A dámák farsangolni járnak, szalont tartanak, teákra hívják egymást, így töltik az időt... az urak vadásznak és politizálnak, kártyáznak a kaszinóban és vitatkoznak az ország dolgain... egy új világ nyílt, Európa bevonult Magyarországra, s ezt nem látja a tanya, nem látják az öregek...? Alusznak, igazán...?

A társaságban anekdotákat mesélnek már arról, hogy az ő anyja, az öreg Varjassy báróné miképpen káromkodik, ha cselédei rossz fát tesznek a tűzre, s a tolvajokat maga veri meg, agarászostorral. Néha valósággal szegyenkezni kell ezekért a tréfákért, amik így hangzanak el, szalonokban, ebédlőkben, kártyaasztalok mellett. Meg hogy az ő apja zsinóros ruhában jár, mint valami régi családi kép vagy urasági inas, és ha nagy ritkán bejön a kaszinóba vagy valahova az urak közé, egyebet sem tud mondani, mint hogy a világ rossz úton halad. S hogy jaj azoknak a fiaknak, akik feledni tudják, amit apjuk a maga bőrén tanult, s megcsókolják a kezét, mely apjukat ütötte. Hát igazán nem látják az öregek, hogy itt másról van szó? Nem apró tusakodásokról, sértődésekről, marakodásokról, egy összefogó nagy gondolatról van szó, mely magyarrá tesz mindenkit, aki ebben az országban él, még akkor is, ha ellenség volt, még akkor is, ha szót sem tud magyarul. Nem értik meg a Szent István-i ország nagy gondolatát? Tudással, kultúrával, gazdagodással meghódolásra kényszeríteni végre a gógös nyugatot, hogy ismerje és tisztelje a magyart?

Csizmásan, istállószerű bekecsben, egy tanya udvaráról nem lehet előbbre vinni az ország dolgait. Nem bizony.

A főispán nézte a tanyát, a tanya nem nézett vissza rá. A nap aláhajolt a doboji hegy mögé, kék-hideg árnyék nyúlt végig a völgyön s párát bontott a tanya fölött, szürkét, hideget.

Az út kanyarodott s föltűnt a kastély. A főispán elmosolyodott s jókedve visszatért. A tanyát elnyelték mögötte a dombok.

A kastély büszkén állott a hegyen. Piros cseréptetője messzi világított. Új volt még. Kéményeiből vastagon omlott a füst. Közte s a falu közt feketélt a kert, akár egy széles, biztonságos sövény.

A főispán feltúrta a bunda gallérját. Orrán s a fülén hideget érzett. A nap lement, a fagy maradt úr egyedül a földön.

Hát igen, a kastély. Ez már az ő műve. Hiszen igaz, igaz: szép volt az is, amit a tanyán csináltak. Szép és romantikus. A semmiből újra vagyon lett, az elharácsolts földek rendre visszakerültek, meghíztak, termőbbé lettek. Szaporodott az állat, megnőtt a vagyon. Szép és nagy dolog persze az is, az öregek megállták jól a helyüket. Na de a kastély, az más.

Ősszel egy angol miniszter járt itt. Megdicsérte a kertet, a tavat, a vidéket. A kastély ablakából. A hintóból kiszállva megcsodálta a bennszülöttek nádfődeles viskóit. Kedves volt, így mondta: bennszülöttek. Vajon a tanyai ház ablakából is szépnak látta volna a tavat? Bizonyára nem. S ha négylovas hintó helyett zörgős szekér ment volna elébe az állomásra, talán ki sem száll a vonatból. S mindjárt nem lett volna olyan érdekes a bennszülöttek nádfődeles háza, ha maga is olyanban kellett volna lakjon.

De így eljött, itt volt, megdicsérte a vadászatot, jól érezte magát. Megismerte a magyarokat. A magyarokat? Igen. A magyar urakat. Sokat közülük mindenestre. Akik ott voltak a kaszinóban, azon a vacsorán. Akik eljöttek a vadászatra. Akik innen tovább hívták és tovább vitték, más kastélyokba, le a Maros mentén s kitudja még hová.

Hát ezért kellene ezek a kastélyok. Mert Angliában is vannak s mert mindenhol vannak, amerre civilizált emberek élnek. Ez az, amit nem értenek a tanyán.

Igen, a kastély, ez az ő műve. S ha semmi egyebet nem is csinál többet, ez az egy, ez már túléli őt; ezért már érdemes volt megszületni.

Ott épült, majdnem pontosan azon a helyen, ahol a régi állott. Istenem, milyen is volt ez a hely, amikor nekifogtak. Romok és romok. Gazfészek, szemét, csalánerdő. A kertet legelőnek használták, fát kilopták. Út, kerítés sehol. Csak ösvények mindenütt, ahogy a falubeliek egymáshoz átrövidítettek a dombon keresztül.

Aztán nekifogtak s fölépült. Sok pénzbe került, az igaz, kölcsönt vetek föl a birtokra miatta, s a berendezést Erzsébet hozta. Erzsébet, ez a nagyszerű asszony. A legcsodálatosabb dáma. Mindent ő vezet, mindent ő irányít, a háztartást, a rengeteg cselédet, a kertet, mindent. Hogy tudja ő ezt. Egyetlen kis kézmozdulat, s az inasok már értik és ugranak. Egy porszem nincs soha, sehol. A libériák olyanok mindig, mintha akkor készültek volna. Bármikor érkezhetsz vendég, nappal vagy éjszaka: soha fejvesztettség, soha kapkodás, mint máshol. Erzsébet éppen egy percre eltűnik mosolyogva, aztán visszajön. S megy minden rendben, zajtalanul, hiba nélkül. Csodálatos asszony...

Egy gyalogos ember jött szembe az úton. Alázatosan, nagyot köszönt. Tanyai cseléd, megismerte. Gondolatai irányt változtattak.

Milyen is lenne Erzsébet csizmában, bekecsben, agarászostorral? El sem lehetne képzelni. Amint béresekkel veszekedik és káromkodik... Erzsébet!

Hangtalanul nevetett. Nem, ezt igazán nem lehetne elképzelni. Igen, így van ez jól. Haladni csak előre lehet és csak fölele. Sohase vissza, sohase le. Isten őrizzen attól. A régi Varjassyak csináltak, amit csináltak. Bizonyára derék emberek voltak s jó hazafiak, ha arra került a sor. De a család jövője csak most van igazán megalapozva.

Itt van ez a kastély s a birtok. Ehhez jön majd a tanya s a birtok másik fele. Meg a kolozsvári ház. Erzsébetre is jut még, azon majd házat vesznek Pesten vagy Bécsben talán. Van a három gyerek. Margitka férjhez megy, az nem sokat számít. Gondoskodni fog, hogy szép hozománya legyen, persze csak pénzben. S a férfit is megnézi majd alaposan, aki el akarja venni. Hogy arra való legyen. Valami tanyai félparaszt ne merjen szemet vetni rá. Művelt legyen a fiú, okos és gazdag. Társaságban forgolódó, külfölddel ismerős.

A két fiú közül az egyik diplomata legyen. Vagy politikus. Közjogász, vagy amihez kedve lesz, csak szabad pályát válasszon, művelt és úri pályát. Talán Istvánka lesz ez, a nagyobbik. Ő a simulékonyabb, kevésbé indulatos is, mint öccse, Gábor. Alig hatéves és már ír, olvas folyékonyan. Szeret tanulni. Igen, talán ő lesz az, aki a Varjassy nevet megcsillogtatja majd a művelt világ előtt.

A másik legyen gazda. De nem ilyen földtúró, tanyai: tanult, művelt, külföldi iskolában végzett gazda legyen, aki éppen annyira kereskedő is és éppen annyira iparos is, mint amennyire gazda. Hogy nőjön meg kezében a vagyon, hatalmasodjon el, s lehessen biztos alapja évszázadokra a Varjassy családnak.

A főispán elégedetten hátradőlt. Igen, így kell ezt csinálni. Nyugodt volt, biztos volt, büszke volt.

A szán elérte a szélső parasztházat, s már bent volt a faluban.

Hát igen, a falu. A főispán kutató szemmel nézett végig a házakon. Alapjában véve nem sokat változott az utóbbi időben. A házak éppen olyan morcosak és rosszkedvűek, nádfödelük erre-arra billen, udvarukon rendtelenség. Igen, az angol csodálkozhatott. S mondhatta azt, hogy bennszülöttek. A falun nem látszik meg, hogy kastély épült fölötte.

Azaz mégis. Itt van például a bolt, mindjárt a sarkon. Ilyesmi nem volt eddig. Valahonnan jött egy kis vörös zsidó, Móricnak hívták, de a falusiak egyszerűen csak Áziknak nevezték el, mert mikor megjött és még senkit, semmit nem ismert, fölment a dombra és nézte a pallérokat, hogyan építik a kastélyt. Zápor jött, a pallérok behúzódtak rögtönzött födeleik alá, de a kis vörös zsidó csak állt tovább az esőben s nézte a félig kész falakat.

– Ázik a zsidó – mondotta egy jókedvű pallér, a többi továbbadta, s a név reáragadt.

A zsidó pedig csak állt és nézett, s amikor elállt az eső és a pallérok újra dologba álltak, még mindig ott állt. Akkor megkérdezte az egyik:

- Mit nézel, zsidó?
- Csak gondolkoztam – felelt az.
- Ugyan micsodán gondolkoztál itt az esőben olyan sokáig?
- Hogy mi hasznom lehetne nekem ebből, amit maguk itt építenek.

A pallérok nagyot nevettek a bolond feleleten, a zsidó pedig lement a faluba, jött-ment néhány napig, aztán egyszer csak kibérelt egy lakatlan kis házat és boltot nyitott. Lehetett nála vásárolni mindenfélét: ostornyelet, szappant, patkószeget, kis tükröt, hajba való pántlikát, még szagosvizet is. Akinek nem volt pénze, attól elfogadott gabonát, csirkét, gyapjút, amit adtak. Így élt. És egyre nőtt a boltja és egyre több mindenfélét lehetett kapni nála. Most már Erzsébet is vele hozatja a házi apróságot, ami kell, s ha nem tojnak a tyúkok, tőle vásárolja a tojást. Jól fog a gazdaságnak is, hogy itt van kéznél. Vasat a kovácsnak, zsindeleyszeget, sőt és sok egyéb mindent tőle vásárol a tisztartó. Fejlődés ez, kereskedelem.

Meg aztán itt van mellette mindjárt a posta. Nem haladás ez is? Régen cipetyéék vitték a leveleket egyik udvarból a másikba, ha kellett Kolozsvárra is. Most mindez jön magától. Hozza a posta, viszi a posta. Egy fuvaros hetenként háromszor behajt Szamosújvárra, viszi azt, ami összegyűl, s hozza azt, ami ideszól.

Aztán van jegyzőség is. Indul a polgárosodás, fejlődik a társadalmi élet. Már van a faluban jegyzőcsalád, tanítócsalád, kereskedőcsalád, vagy postáskisasszony, van segédjegyző, mind a polgárságot képviselik Varjason, a magyar polgárságot. Vasárnap kiöltözve lehet látni őket az utcán, építik a maguk kispolgári életét a falu makacs testében, míg egyre többen lesznek, egyre műveltebbek lesznek, s végül megtanítják emberi módon élni a parasztot.

Hogy egyelőre a jegyző tanult meg románul, s gombos cipője helyett csizmát kellett húzzon a sár miatt? Hát a kezdés, persze sohasem könnyű. Na de majd, majd...

A jegyző egyébként rendes és igazságos ember, nem tesz különbséget a falubeliek között. Mindenki egyformán polgára ennek az országnak, akár magyar, akár román. Egyformán fizet adót, egyforma jogai vannak. Senki se érezze azt, hogy különbséget tesznek közte s más ember között. Erre ő figyelmeztette a jegyzőt, s az ügyel reá. Csak kétféle ember van – mondta a jegyzőnek –, derék ember és haszontalan ember. Aki derék és igyekvő, azt emelni kell, aki hitvány, azt lenyomni. Hogy alakuljon át vagy pusztuljon el. Cél az, hogy becsületes, szorgalmas és engedelmes polgárai legyenek az országnak. Hogy milyen nyelven beszélnek, az most nem olyan fontos. Érezze jól magát mindenki, gazdagodjon, legyen megelégedett. Akkor fejlődik az ország. Ami a többi dolgokat illeti, nyelv, nemzetiség, az majd jöhet aztán. Rendre, rendre... ha éppen szükséges.

Az ostorhegyes hangosan fölnyerített, s a négy ló fölemelt fejével befordult a kerti kapun.

Csak úgy röpült a szán a kanyargós kerti úton fölfele. Otthoni istálló szagát érezték a lovak, siettek.

A főispánt elhagyták a gondolatok. Nézte a hóba öltözött kertet, a fenyők sötétzöld ága meghajolt a súly alatt, itt-ott szánkőnyomok látszottak, ahol a gyermekek játszottak délben. Egy-egy fordulónál kibukkant a kastély s eltűnt megint. A főispán mosolygott a szánban. Otthon volt.

Minden héten örvendett a hazatérésnek. Tudta, hogy otthon mindig rendben talál mindent. Mikor a kastély elé hajt, a följáró lépcsőjénél ott áll már a tisztartó, mögötte az inas, fehér kesztyűsen. Ő kiszáll, kezét fog a tisztartóval, azalatt az inas leveszi a poggászt.

– Na mi újság, Brencsák? – kérdi s a tisztartó recsegő, mély hangon válaszol:

– Nincs semmi baj, méltóságos uram. A hízók esznek jól, pusztulás nincs, Istennek legyen hála, a süldők szépek, az ökröket pihentettem, két tehén leborjadzott...

Közben ő fölmege a lépcsőn.

– Na jól van, Brencsák – bólint vissza onnan –, majd holnap megnézek mindent.

Azzal belép az ajtón. Az előszobában lefejt róla az inas a bundát, hócipőit lehúzza. A hallban ott várja Erzsébet, megcsókolják egymást.

– Na, hogy utazott, lelkem? Volt elég bunda? Nem fázott?

– Nem fáztam, dehogy fáztam. Jól utaztam, hogyne. Hogy vannak a gyerekek?

– Jól vannak. Egészségesek, Istennek hála.

Fölmennek együtt a piros szőnyeges falépcsőn. Dolgozószobájában oda van készítve az asztalra a meleg bor, szivar... szeme végigfut a szobán, minden rendben van, a puskák szokott helyükön állanak, az íróasztalon minden úgy van, ahogyan hagyta, sehol egy szem por, sehol rendetlenség. A kandallóban ég a tűz, lángja megvilágítja a falakon az agancsokat, medvebőröket.

Megissza a bort, szivarra gyújt. Beszélnek erről-arról, ki járt itt azóta, kikkel találkozott ő Désen, Kolozsvárt, Budapesten... aztán lassan átmennek a szobákon.

Az ebédlőben már terít az inas, a sötét, magos támlájú székek szigorúan állanak a nagy, súlyos asztal körül, melynek közepén ezüst gyertyatartóban öt szál gyertya ég... a falról arcképek néznek, van köztük három Barabás, Erzsébeté mind, sajnos a Varjassy-ősökről nem sok kép maradt... van néhány értékes régi festmény, azokat ő hozta külföldi útjairól... sok pénzt adott értük, de nem sajnálja. Az ebédlő után jön a szalon, csupa klasszikus bútor, összeillő és hangulatos, Erzsébet állította össze. Balra tőle van egy kisebb szalon, ez az Erzsébeté, rózsaszín empire az egész, a falon néhány könnyű francia pásztoridill... ezen túl folyosó jön, vendégszobák s a déli szárnyon a gyerekek. A hálószobák túl vannak, mindjárt a dolgozószobából nyílik az övé s Erzsébeté mellette, külön egy ajtóval a hallra. Ennek a szobának kis erkélye is van, nyáron tele virággal. Látni lehet onnan a tavat, akárcsak a szalon erkélyéről s az országotat, Szamosújvár felől. Ott üldögél Erzsébet nyári estéken, amikor hazavárja.

Végigmennek majd a folyosón s benyitnak a gyermekekhez. A játék zsvajva abbamarad, egyenként odajönnek s kezet csókolnak. Ő mosolyogva végigsimít a fejükön, s minden zsebéből előkerül valami apróság, aminek örvendeni tudnak. Újra kezdődik a játék, a zsvajv, a hancúrozás, ő félreáll a kemence mellé, szívja a szivarját s elnézi őket.

Istvánka már nagyobb, a játékot ő irányítja. Margitka engedelmeskedik neki vakon, de a legkisebbik, Gábor, minduntalan ellenszegül, bög és dulakodik, ha nem úgy történik minden, ahogy ő akarja.

Igen, Erzsébet jól neveli őket, csak éppen Gábort kényezteti kissé kelletnél jobban. Igaz, hogy Gábor még csak hároméves. De azért kurtán kell tartani a gyermeket, szigorúan és igazságosan. Hogy nevelődjön hozzá az élethez, szokja meg, hogy törvények vannak és kötelességek, amiknek engedelmeskedni kell. Csak így lesz ember belőlük. Igen, csak így. S ő azt akarja, hogy azok legyenek! Emberek! Nagy emberek, hatalmas emberek, józan, okos és bölcs emberek, tiszta látású emberek. Művelt emberek. Európai emberek. Igen, ezt akarja. Föltétlenül és minden áron ezt. Ha kell, saját akaratok ellen is!...

Na de arra talán mégsem lesz szükség.

Ebben a percben fordult be a szán, párásan és zúzmarásan, kevély csengőszó mellett a kastély elé. A feljáró kőlépcsőjénél ott állt rókabőrös bundájában a tisztartó s mögötte fehér kesztyűvel az inas.

A főispán elmosolyodott. Otthon volt.

2

Abban az időben, mikor a kastély épülni kezdett, egy ember ment át a falun. Gyalogszerrel, rongyosan, mindössze egy kis batyu volt nála. Apró volt és vörös, zsidónak látszott. Senki sem tudta, honnan jött, mit akart, hova igyekezett.

Az ember meglátta fönt a dombon a munkát, letért az útról, s megnézte, mi az. Két-három napig ott lézengett a faluban s az építés körül. Tavasz volt, az embereknek akadt dolguk elég, nem értek rá törődni vele.

Aztán az ember hirtelen eltűnt, s néhány nap múlva csak ott volt megint. Most már nem batyu volt vele, hanem egy láda, s egyenesen az építőkhöz ment. Ott leült egy rakás téglára, nem szólt senkihez semmit, csak kinyitotta a ládát, néhány holmit kirakott belőle maga mellé, és ült és várt.

Az egyik munkás kíváncsian odament, hogy megnézze, miket rakott ki a zsidó. Hát volt ott bicska meg olló meg szappan meg borotva meg bakancsfűző, kis tükör... és volt két malteroskanál. Néhány munkás még odagyűlt, nézték a holmikat, csúfolódtak, szájaskodtak. Arra tévedt a főpallér is, látta a csoportot, odament, s szemé megakadt a két malteroskanálon. Azelőtt való nap törött el éppen egy, s hozatni kellett volna Kolozsvárról.

– Mennyiért adod?

A zsidó megmondta az árát. A pallér kezébe vette, tapogatta a szerszámokat.

– Megtartom mind a kettőt – mondotta, s a pénzt kiszámolta a láda födelére.

Mások is jöttek. Vettek bakancsba való fűzöt, bicskát. Volt olyan, aki hazakészült, s keresetének kis részéből vásárolt egy tükröt az asszonynak. Lassan kiürült a láda. A zsidó pedig járni kezdett a mesteremberek között és beszélgetett velük. Ez nincs, az nincs. Ez kellene, az kellene. Akkor már neve is volt. Áziknak csúfolták.

Eltűnt, s néhány nap múlva csak ott volt megint. De már nem gyalog: rossz, egylovos szekérrel, a ló alig állt a lábán, s a szekér majdnem szétesett.

A lovat kicsapta a domboldalra legelni, s a szekérről leszedte az árut. Most már sok mindene volt. Szekérkenőcs, szeg, kalapács, ásó, fejsze, kasza. Híre szétterjedt a faluban, s az emberek kezdtek járni a szekérhez. Két nap múlva üres volt az egész.

Mikor a zsidó harmadszor visszajött rongyos, vén lovával s billegő szekérével, már asszonyt is hozott s két kis gyermeket. Ő s az asszony a szekér mellett jöttek, kétoldalt, csak a gyermekek kuporogtak fent, az áru között. A lovat újra kicsapták legelni, az asszony ott maradt a szekérnél, s a zsidó elindult a faluba. Szimatolt, keresett, végül is talált egy üres házat, melyeknek egyik fala már dőlt be, s nem lakott benne senki. A gazdával két napig alkudott a bérért. Végül beköltözött.

A házat kijavították, belül kettőbe osztották: egyik fele volt a bolt, másik a lakás. S a falu pénze lassan megindult feléjük.

Egy szombati napon, délután a házaspár felöltözött új ruhába – az asszony valami fekete pettyes kartonholmit húzott magára, s mert az asszony kövér volt, s majd kétszer akkora, mint az ura, olyan volt a szűk kartonruhában, mint valami jól töltött májas hurka –, az asszony lábán valami uraságtól levetett vékony, gombos cipő feszült, barna és karcsú orrú s bütykös lábujja keresztülrajzolódott rajta. Ázik úr is egészen rendesen összeszedte magát, szakállát megmosta, kalapját kikefélte... a két kis koszos porontyot rábízták a szomszédasszonyra, aki máskor is segített meg nekik ezt-azt: azzal elindultak a tanítóékhoz.

A tanító, aki nagy, csontos, sovány ember volt, őszülő, pápaszemes és elhanyagolt, és akit Aufbauernak neveztek, szerfölött elcsodálkozott, amikor Ázikék beléptek hozzá. Éppen dohányt vágott az asztal lapján, ócska beretvával, maga termelte vastag levelű, csúnya dohányt és hirtelenében felelni is alig tudott a köszöntésükre.

– Hozta... hozta Isten...

Az Ázik házaspár illetudón belépett, bocsánatot kértek az alkalmatlankodásért, de hát ahonnan ők jöttek, ott az volt a szabály, hogy az úriemberek leviziteljenek egymásnál... és hát bizony itt igazán nagyon kevesen vannak... nagyon kicsi élet, nagyon kicsi... éppen azért jobban össze kell tartanak ők... mármint persze az úriemberek.

Aufbauer úr, aki alapjában véve nagyon jóindulatú ember volt, és szomjasan ölelt magához mindent, ami kultúra, falun kívül állóság, ami úri és ami ahhoz a bizonyos polgári előkelőséghez tartozik, szóval Aufbauer úr csak hápogott és tátotta a száját és azt mondta:

– Ó igen... igen... örvendek persze... természetes... mi, a tanult osztály...

Ázikék akkor már ültek az asztal mellett, az asszony komótosan, a férfi kicsit félszegen és ügyetlenül kalapját az asztalra tette... de az asszony beszélt többnyire és ez rengeteget javított a helyzeten. Mikor ugyanis a hangos beszédre a tanító felesége is előkerült a konyhából (előbb megtörülte vörösre dolgozott kezeit a konyhatörőben, aztán igazított valamit a kontyán, juj, milyen zsírfoltos a ruhám, mérgeződött, de vajon kik is lehetnek, kik, a nyavalyába...). Tehát mire végül is előkerült és az ajtóban megállva az asztal körül ülőkre nézett, egyikről a másikra, még szóhoz sem jutott a csodálkozástól, s Ázikné máris kövéren és fűrgén mellette termett, feszülő, fekete pöttyös kartonruhájában.

– Ó, drága tekintetes asszonyom, hogy milyen jó színben látom, hogy mennyire örvendek, hát bejöttünk egy percre az urammal, hogy meglátogassuk a drága tekintetes asszonyt, hogy lám, hogy van, hát igazán ilyen jó színben még sohasem láttam, na igazán...

És csapdosta a kezeit és szétomlott szinte az örömtől.

A tanítóné, kis hegyes orrú, fűrgé, sovány asszony (nem nagyon csúnya, de ahhoz éppen eléggé, hogy megfelelő élettársa lehessen Aufbauer úrnak, Mezővarjason), a tanítóné szóhoz sem jutott, s aztán egyszerre örvendeni kezdett annak, hogy jó színe van, és bizonyára sikerült meghízni egy keveset, és egyszerre csak ott tartott, hogy pálinkát rak az asztalra és poharakat és egy tányéron valami nyirkos, konyhaizú süteményt...

Aztán berohantak az Aufbauer csemeték, összesen hárman, fiúk mind, helytelenek és maszatosak és egyszerre kiderült, hogy Ázik úr zsebében van egy barna papiros, amiből zöld meg piros meg fehér, ragacsos és fűszer- meg szekérkenőcs-ízű cukrok bújnak elő... szóval így zajlott le a látogatás.

Egy hétre rá, vasárnap délután, a tanítóné összecücsörítette a száját, s hegyes orrát magosra fölemelve így szólott az urához:

– Apa, ma elmehetnénk ezekhez az Ázikékhoz.

Aufbauer úr, aki éppen valami papirosokat vonalzott az iskola részére, horkanva kapta föl a fejét.

– Mit mondtál, anyu?

– Hogy elmehetnénk ezekhez az Ázikékhoz. Elvégre...

Szóval elmentek. A tanító föltette egyetlen magos gallérját s a hozzá való keményített kézelőket, melyeket madzaggal lehetett az inghez erősíteni. A keményített kézelőkben gombok is voltak, két nagy, ragyogó zöld gomb, valami bizonytalan anyagból. Bár nyár eleje volt, meleg, olyan, hogy a rigók csak úgy fűtöltek a fákon, föltette ünnepi fekete felöltőjét is, hogyha már megy, lássák

legalább, hogy nem közjük való, tanult ember, kultúrás ember, aki csak leereszkedik a szatócshoz.

Aufbauerné elővette nagy ügyelettel a szekrényből azt a bizonyos kalapját, amelyikkel annak idején, még leánykorában Kolozsváron járt volt, s amelynek tetején hatalmas madarak tollai állottak csokorba gyűjtve. Ügyelve a fejére rakta, hosszasan igazgatta a repedt tükör előtt, aztán beleszűrt egy akkora kalaptűt, mint valami kisebbrendű nyárs, melyen apróbb állatokat sütnék ropogósra. Először a fejébe szűrt, igen mélyen kereste a kontyát, sziszegett és azt mondta: au. Végül mégis eltalálta és elindulhattak.

Az utcán természetesen feltűnést keltettek, ami részben a csodálatos madarak tollát viselő kalapnak volt tulajdonítható, de részben a tanító úrnak is, aki fekete kabátban izzadt a napon, mikor mások még az ingüket is szellőzni hagyták az áldott, jó melegben.

Nagy volt a meglepetés és váratlan Ázikéknál is. Azelőtt való héten kaptak korcsmára engedélyt, s a lakás bizony tele volt pálinkaszaggal, meg emberekkel, akik a vasárnap tiszteletire s erre a szagra bégyűltek volt. De Ázikné úgy söpörte ki őket egy szempillantás alatt, mint a pelyvát.

– Na menjenek, menjenek, nem lássák, hogy vendégeim jöttek? Tessék, tekintetes asszony drága, tessék befáradni, jaj, de szép kalapja van, lelkem, jaj, be úri finom! Tessék, tanító úr, tessék – és terelte őket a kettéosztott lakás belső felébe.

Ott bent, a deszkafal mögött, bizony sötét volt. Egyetlen kis ablakon jött be csak némi fény. A hátsó fal mellett ládák állottak egymás tetején, előttük két kicsi pálinkáshordó. A fal mellett két ágy volt, s az ablak előtt asztal, valami bizonytalan színű terítővel takarva. Ide ültette le Ázikné a vendégeit. Három szék volt, két jobb s egy gyöngébb. A két jobbikra leültette a vendégeket, ő maga a harmadikra kuporgott, de csak úgy, hogy inkább állt, mint ült. Nehogy szegényükre letörjön. Ázik, az nem számított. Csak csetlett-botlott esetlenül a szűk, kicsi helyen, hebegett és a szakállát dörzsölte. A gyermekek szerencsére kint voltak a szomszéd udvaron játszani.

Hanem Ázikné aztán összeszedte magát. Beszélt, hogy a hangjától látni sem lehetett semmit. Hogy jaj, drága tekintetes asszony, éppen munkában vagyunk, én s az uram, a magunkfajta embernek soha sincsen pihenője, soha sincsen békessége. Ezzel a korcsmával is annyi a vesződés, ezzel a bolttal is. Meg aztán ez a lakás. Tessék már megnézni, hát lehet élni ebben? Már beszéltek is az egyik kőművessel, aki a kastélynál dolgozik, hogy épít nekik egy házat, lent a falu közepén, téglából, kőből, hozzá is kezd nemsokára, csak végezzen ott fent. A telekért most vannak alkuban, nagyon szép telek, ott lent a két utca sarkán, szemben a templommal, szinte a piacon. Az nagyon jó hely lesz, igazán nagyon jó. És rendes házat építenek majd, két nagy szobával s a bolttal. Nagy lesz a bolt is. Egyik felét elrekesztik

korcsmának. Cselédet is tartanak, aki takarítsa a boltot s ügyelje a gyermekeket. Mert így, ez nyomorúság... bizony az...

Közben többször a ládákhoz ment, matatott köztük s mindig hozott valamit, amit az asztalra tehetett. Cukorkát, édes pálinkát, barna papirososon törökmézet, szentjánoskenyeret. És kínálta őket.

– De tessék csak, de vegyenek csak... na még ebből... na még egy pohárával... ó, tekintetes asszony lelkem, ez igazán semmi, konty alá való...

Azután meg:

– Nincs szüksége, lelkem, egy kis borsra? Egy kis jó mandulára? Nagyon finom, most hozta az uram, igazi görög mandula... tessék elvinni, tessék megpróbálni... egy kis fahéj, egészen finom... paprika, Szegedről való... tessék csak elvinni egy keveset és megpróbálni, soha nem fog főzni másféle paprikával...

És így és így, szünet nélkül, félóra hosszat, órahosszat. Szegény tanító nem tudta hova nézzen, mit csináljon, kihez beszéljen. Ázik úr folyton ki-kiszaladt, ahogy az ajtó csengője jelezte, hogy belépett valaki a boltba. A tanítóné pedig nekipirosodott a sokféle újdonságnak, nézte ezt, nézte azt, közben főzésről beszélt és az újféle fűzőkről, amik Bécsből jöttek, és amikről azt mondják, hogy...

– Anyu lelkem, nem gondolod... ?

De nem is hallgattak rá az asszonyok, talán nem is hallották, úgy benne voltak a beszédben. A tizedik vagy talán a huszadik „anyu lelkem”-re aztán fölkapta a tanítóné az orrát s az urára nézett.

– Úgy gondolod, hogy menjünk...? Úgy gondolod...? Jó, de tudja, Ázikné, azért a koreánder mégiscsak koreánder, és én azt mondom, hogy...

Hát igen, ez így volt, ez a látogatás. S mikor aztán egy év múlva jegyző költözött a faluba, s a tanítóék először jöttek össze a jegyzőékkel, a tanítóné azt mondta a jegyzőnének:

– Hát tudod, drágám, bizony valami nagy élet nincsen itt nálunk. Csak mi vagyunk, meg a tisztartóék, meg a román papék... na meg a boltosék, akik egyébként nagyon rendes emberek.

A boltosék akkor már a falu közepén laktak, saját házukban, ahol a két utca összeér, a sarkon. Nem éppen a kastélyépítő kőműves emelte a házat, a ház már készen volt, csak meg kellett venni. Olyan volt, mint minden jobb parasztház. Toldottak hozzá vályogból még egy előreugró részt, az volt a bolt s a korcsma. A korcsma előtt deszkafödél, az alatt iddogáltak nyáron a korcsmázó parasztok. Az udvarra később tekepálya került. A boltnak üveges ajtaja volt, s az üvegajtó mögött színes ostornyelek, láncok, kötélistrángok lógtak. Bent rendes polcokon állott az áru, s Ázik úr meg Ázikné asszony uralkodtak a pult mögött, vettek és eladtak, fogukhoz verték a garast, és ahol lehetett, becsapták a parasztot.

A két gyermek pedig kint játszott azalatt az utcán, a parasztyerekék közt.

Mikor a kastély építése éppen elkezdődött, egy kora tavaszi szép délelőttön a nemzetes úr s a nemzetes asszony áthajtottak a tanyáról a kastélydombhoz.

